

Concept examenprogramma

Pgp-Maatschappij

Havo

maart 2022

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

Verantwoording

2022 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs:

Cals College, Nieuwegein: Thijmen van de Waal, Edwin Wolswinkel

Calvijn College, Goes: Edwin Maarsman

CVO-AV, Gorinchem: Andrea Kil

De Heemgaard, Apeldoorn: Marianne Waardenburg

Pieter Zandt Scholengemeenschap, Kampen: Marius van der Stege, Arjan Woord

Thomas a Kempis College, Arnhem: Renate van Haaren, Laura Hijmans, Thomas Hontelez

Ubbo Emmius, Stadskanaal: Jur Luis, Bert Kingma

SLO: Viola van Lanschot Hubrecht, Mariska Maas

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

Inhoudsopgave

Toelichting bij dit concept examenprogramma	4
Karakteristiek van het praktijkgerichte programma Maatschappij	8
Conceptexamenprogramma	10

Toelichting bij dit conceptexamenprogramma

Inleiding

Voor je ligt de tussenversie van het conceptexamenprogramma bedoeld voor de kleine variant (120 SLU) van het praktijkgerichte programma Maatschappij voor het havo. Het conceptexamenprogramma zal gereed zijn in de maand mei. Dat zal dan ook de versie zijn waarmee scholen vanaf augustus/september 2022 met het eerste cohort vierdeklassers kan gaan starten. Het conceptexamenprogramma kan door scholen gedurende twee cohorten beproefd worden. De ervaring van scholen met twee cohorten is nodig om in een cyclisch proces de examenprogramma's door te ontwikkelen, af te stemmen op elkaar en andere curriculumontwikkelingen én te verbeteren. Het ligt in de lijn der verwachting dat in 2025 de examenprogramma's vastgesteld worden.

Als aanvulling op het conceptexamenprogramma wordt een digitale handreiking gemaakt die teams kan helpen bij de vormgeving en implementatie van het onderwijsprogramma en de examinering. De eerste delen van de digitale handreiking worden in het voorjaar van 2022 gepubliceerd. Net als de praktijkgerichte programma's zelf is ook de digitale handreiking in ontwikkeling. Dit betekent dat er regelmatig pagina's worden vernieuwd en aangevuld met voorbeelden uit de scholen die aan de slag zijn met dit programma.

Het ontwikkeltraject

Een doordacht curriculum maken we samen. Dat betekent dat bij de ontwikkeling van de praktijkgerichte programma's docenten zijn betrokken. Tussenversies zijn verschillende keren voorgelegd aan de begeleidingscommissie en een advieskring bestaande uit onder meer, schoolleiders, diverse platforms, Vereniging Hogescholen, MBO Raad, Havisten Competent en VNO-NCW/MKB Nederland. Hun feedback is waar mogelijk verwerkt. In verschillende cycli zullen we de komende jaren de conceptexamenprogramma's stap voor stap verbeteren. De scholen staan gedurende de hele doorontwikkelfase in nauw contact met elkaar en met de ontwikkelaars van het programma. Ook advieskringen zullen betrokken worden bij de verdere ontwikkeling. We streven naar een relevant, consistent, bruikbaar en effectief curriculum.

Ambities

De ambities voor het praktijkgerichte programma in het havo zijn:

- Leerlingen beter voorbereiden op de keuze voor en de overstap naar het vervolgonderwijs en de aansluiting naar hbo te verbeteren.
- Leerlingen praktische ervaringen te bieden in en buiten de school om hiermee beter aan te sluiten op de diverse behoeftes van leerlingen, om actief te leren en de motivatie te bevorderen, en leerlingen zo te laten werken aan beroepsoriëntatie en het ontwikkelen van beroepsbeelden.
- Leerlingen de relatie te leren leggen tussen denken en doen. Praktische activiteiten zijn gericht op het toepassen van kennis en vaardigheden aan de hand van realistische opdrachten van buiten de school. Leerlingen zijn actief en praktisch bezig.

Uitgangspunten

Examenprogramma

- Het praktijkgerichte examenprogramma draagt bij aan de voorbereiding en oriëntatie op vervolgonderwijs.
- De basis van het praktijkgerichte examenprogramma is voor alle havo-leerlingen hetzelfde en bestaat uit algemene praktijkgerichte vaardigheden, werken in opdracht van een externe opdrachtgever en LOB.
- Een praktijkgericht examenprogramma is handelingsgericht beschreven. Leerlingen die onderwijs volgen op basis van een praktijkgericht examenprogramma voeren dus actief werkzaamheden en praktische opdrachten uit. Ze passen hun kennis toe en breiden deze uit door te 'doen'.
- Binnen het praktijkgerichte examenprogramma is er aandacht voor het verbinden van theorie en praktijk en voor het verbinden van de brede maatschappelijke contexten aan de opdrachten.
- De werkvelden waarbinnen wordt geleerd, komen voort uit de hbo-beroepssectoren en de vervolgoopleidingen.

Onderwijsprogramma

- Het praktijkgerichte programma bestaat uit praktische, realistische opdrachten uit te voeren in en buiten de school. 'Praktisch en realistisch' betekent dat er in alle gevallen betrokkenheid is van buiten de school (bedrijfsleven, instellingen, overheden, vervolgonderwijs) bij minimaal de totstandkoming van het onderwijsprogramma en de opdrachten.
- Bij het werken aan het praktijkgerichte programma zijn leerlingen actief en in de praktijk bezig. Leerlingen ontwikkelen, ontwerpen, maken dingen en voeren taken uit die horen bij de wensen en eisen van de opdrachtgever.
- Opdrachten van het praktijkgerichte programma kunnen door scholen op verschillende manieren worden ingevuld, passend bij de regio en zijn gericht op het niveau en mogelijkheden van havo-leerlingen.
- Binnen het aanbod van de school moeten leerlingen in het praktijkgerichte programma keuzemogelijkheden hebben tussen verschillende werkvelden en opdrachten binnen die werkvelden.

Afsluiting

- Het praktijkgerichte programma wordt in leerjaar 4 en/of 5 afgesloten met een schoolexamen.
- De afsluiting en beoordeling van het praktijkgerichte programma is onderdeel van de slaag-zakregeling. Bij een 'klein' vak maakt het cijfer deel uit van het combinatiecijfer.

Leeswijzer bij de examenprogramma's

Het examenprogramma bestaat uit zes domeinen, waarvan de eerste drie voor alle praktijkgerichte programma's gelijk zijn. Het zijn:

- A. Praktijkgerichte vaardigheden
- B. Werken in opdracht van een externe opdrachtgever
- C. Loopbaanontwikkeling
- D. Werkvelden
- E. Programmaspecifieke kennis en vaardigheden
- F. Vraagstukken

Hoe lees je een praktijkgericht examenprogramma?

Het examenprogramma schrijft voor wat leerlingen minimaal moeten kennen en kunnen. Het is aan de scholen om te zorgen dat in het onderwijsprogramma alle eindtermen van het examenprogramma aan de orde komen en om de examinering zo vorm te geven dat leerlingen kunnen bewijzen dat ze in voldoende mate over de beoogde kennis en vaardigheden beschikken.

Het examenprogramma is niet geschreven als een boek dat je van begin tot eind doorleest. Bij het lezen van het examenprogramma is het goed je te realiseren dat er een verschil is tussen een examenprogramma en een onderwijsprogramma. Scholen maken met opdrachten van externe opdrachtgevers op basis van het examenprogramma hun eigen onderwijsprogramma dat aansluit op de visie van de school. Waar mogelijk is deze toegespitst op de regio. Opdrachten zijn dus op elke school anders. Als we het binnen het examenprogramma het woord opdracht gebruiken, gaat het dus om deze realistische en levensechte opdrachten.

Het landelijke examenprogramma verwijst naar opdrachten, maar schrijft geen opdrachten voor. Het bevat eindtermen met vaardigheden en kenniselementen die in samenhang binnen opdrachten aan de orde kunnen komen.

In de realistische opdrachten afkomstig uit een bepaald werkveld, zijn altijd praktijkgerichte en vakspecifieke vaardigheden en kenniselementen aan de orde, werken leerlingen in opdracht van een externe opdrachtgever en spelen maatschappelijke vraagstukken een rol. Tegelijkertijd spelen ook LOB-doelen mee. Met andere woorden: in elke opdracht komen elementen uit de domeinen A tot en met F van het examenprogramma bij elkaar. In een opdracht hoeven niet alle eindtermen behandeld te worden, zolang ervoor gezorgd wordt dat wel alle eindtermen in het onderwijsprogramma aan de orde komen. De school kan gerichte keuzes maken welke eindtermen in welke opdrachten aandacht krijgen.

Vorm van de eindtermen

Alle eindtermen hebben dezelfde vorm. Ze bestaan uit drie onderdelen:

- Doelzin: beschrijft de essentie van de vaardigheid of het kenniselement.
Uitwerking: is een verduidelijking van waar het in de doelzin om gaat.
Toelichting: geven voorbeelden of concretisering van de doelzin.

Wat hier staat maakt geen deel uit van de verplichte examenstof, maar geeft scholen meer inzicht in waar het in de betreffende eindterm om draait.

De eindtermen zijn niet in detail uitgewerkt. Er is veel ruimte voor scholen om de leerdoelen vorm te geven. Door ervaringen tijdens de doorontwikkelfase zal steeds duidelijker worden waaraan zoal gedacht kan worden. Dit zal een plaats krijgen in de digitale handreiking. In de examenprogramma's zijn onder 'Toelichting' illustraties beschreven, om mogelijkheden te schetsen en inspiratie op te doen. De voorbeelden laten zien dat vaardigheden en kenniselementen in verschillende onderwijsituaties of werkvelden aan de orde kunnen zijn. Het kan zijn dat sommige voorbeelden van opdrachten zijn genoemd bij meerdere eindtermen. Dit illustreert dat in de daadwerkelijke onderwijsituaties meerdere eindtermen aan de orde kunnen zijn. Wat er achter de kopjes Toelichting staat, wordt niet wettelijk vastgelegd in de examenprogramma's. De toelichtingen zijn bedoeld om je een beeld te geven en worden uiteindelijk opgenomen in de handreiking.

Karakteristiek van het praktijkgerichte programma Maatschappij

De inhoud van het praktijkgerichte programma Maatschappij (pgp-M) gaat over de inrichting van de samenleving en specifiek daarbinnen het werken met en voor mensen. Onze maatschappij kenmerkt zich onder andere door het samenleven van mensen met verschillende achtergronden, oriëntaties en mogelijkheden. Leerlingen leren de heterogene samenleving in de breedste zin van het woord te begrijpen en te respecteren. Leerlingen leven zich in, kunnen zich verplaatsen in medemensen en dat zichtbaar maken in omgangsvormen, gedrag en communicatie. Ze leren te reflecteren op hun eigen identiteit en open te staan voor opvattingen en levenswijzen anders dan die van henzelf. Leerlingen leren ook over het menselijk gedrag, krijgen inzicht in hun eigen gedrag, het gedrag van anderen en de manieren waarop gedrag beïnvloed kan worden. Denk bij werken met mensen bijvoorbeeld aan gezondheidszorg, in de sector die zich richt op gedrag en maatschappij, of in onderwijs en educatie. Werken voor mensen komt vooral tot uiting in vraagstukken over de inrichting van de maatschappij. Denk aan de brede economische sector, de juridische sector en taal en cultuur. Deze sectoren zijn onderverdeeld in werkvelden met eigen kenmerken. Het aantal werkvelden met als kenmerk 'het werken met en voor mensen' is omvangrijk, divers en aan verandering onderhevig, net als de inhoud van de werkvelden.

Het kenmerkende van een praktijkgericht programma is dat leerlingen praktische en realistische opdrachten uitvoeren op verzoek van externe opdrachtgevers en daarbij de verbinding leggen tussen theorie en praktijk. Centraal daarin staat dat leerlingen op basis van een (ontwerp)onderzoek een dienst verlenen, een product maken of een proces inrichten.

- Denk bij het verlenen van diensten aan taken in de zorg, begeleiden van (educatieve) activiteiten, opvoedingsvraagstukken, het geven van gezondheidsbevorderende of financiële voorlichting, fiscale aangifte, marktonderzoek, enzovoorts.
- Bij het maken van producten valt te denken aan de ontwikkeling van een gezondheidsprogramma, een sportprogramma of een educatief programma, het maken van podcasts en video's over bijvoorbeeld maatschappelijke onderwerpen, het maken van een marketingplan of het opzetten van een onderneming.
- Bij het inrichten van processen gaat het bijvoorbeeld over administratieve, financiële en logistieke processen, het beheer of de verbetering daarvan, projectmanagement, maar ook over de coördinatie van een proces met kinderen, mensen en middelen, het maken of verbeteren van een stappenplan.

Veel vragen van opdrachtgevers leggen een relatie met grote actuele en mondiale thema's zoals duurzaamheid, globalisering, technologie en gezondheid. Door de integratie van deze thema's in realistische en praktische activiteiten, onderzoekt en verheldert de leerling ook de eigen waarden over deze onderwerpen en hoe hieraan een positieve bijdrage te leveren.

Voor een brede oriëntatie onderzoeken leerlingen binnen een sector verschillende werkvelden en voeren voor externe opdrachtgevers praktische en realistische opdrachten uit, bij voorkeur in de eigen regio. Ze verbinden daarbij de kennis en vaardigheden die nodig zijn om de opdracht tot een goed einde te brengen. Deze kennis en vaardigheden zijn opdrachtspecifiek en betreffen het onderwijsprogramma. Daarom zijn deze niet uitgewerkt in voorliggend examenprogramma. Wel uitgewerkt zijn de programmaspecifieke kennis en vaardigheden want deze zijn relevant voor alle activiteiten die zich richten op de inrichting van de samenleving en het werken met en voor mensen.

Het gaat hier om:

- ontwikkelen of verbeteren van een dienst, of een product, of een proces;
- onderzoek, analyse en advies;
- betrekken van experts;
- omgaan met anderen;
- inwinnen van informatie bij overheid of lokale instanties.

Het brede programma maakt het scholen mogelijk keuzes te maken die passen bij de individuele behoefte van leerlingen, de doorstroom naar vervolgopleidingen en de mogelijkheden in de regio.

Conceptexamenprogramma

A. Praktijkgerichte vaardigheden

A1	Communiceren
Doelzin	De leerling communiceert doelgericht en begrijpelijk om informatie uit te wisselen.
Uitwerking	Het gaat hier om: <ul style="list-style-type: none"> - de Nederlandse taal mondeling en schriftelijk functioneel gebruiken; - beeldtaal interpreteren; - non-verbale communicatie interpreteren en daarnaar handelen; - het presenteren van zichzelf en het eigen werk.

A2	Rekenvaardigheden
Doelzin	De leerling lost problemen op met behulp van rekenen en wiskunde, legt het antwoord uit en beoordeelt oplossingen.
Uitwerking	Het gaat hier om: <ul style="list-style-type: none"> - functioneel gebruik van rekenen en wiskunde; - meten en rekenen met eenheden en maten; - werken met grafieken, tabellen en diagrammen; - strategieën verduidelijken die leiden tot de oplossingen.

A3	Samenwerken
Doelzin	De leerling werkt met anderen aan het realiseren van een gezamenlijk doel.
Uitwerking	Het gaat hier om: <ul style="list-style-type: none"> - samenwerking organiseren en evalueren; - respectvol en verantwoordelijk met mensen omgaan; - feedback geven en ontvangen; - zich verplaatsen in opvattingen en overtuigingen van anderen en het handelen hierop afstemmen.

A4	Verantwoord omgaan met digitale technologie
Doelzin	De leerling kiest digitale technologie en applicaties en gebruikt deze veilig en verantwoord.
Uitwerking	Het gaat hier om: <ul style="list-style-type: none"> - gebruiken van standaardapplicaties; - bewust kiezen van digitale toepassingen; - zorg dragen voor veiligheid en privacy.

A5	Informatievaardigheden
Doelzin	De leerling verwerft, verwerkt en deelt informatie op een zorgvuldige wijze.
Uitwerking	Het gaat hier om: <ul style="list-style-type: none"> - ontwikkelen van passende zoekstrategieën; - het wegen van de betrouwbaarheid en bruikbaarheid van informatiebronnen; - informatie delen met anderen en geschikt maken voor de doelgroep en het medium; - zorgvuldig verwijzen naar bronnen.

A6	Analytisch en kritisch denken
Doelzin	De leerling neemt beargumenteerde besluiten op basis van een analyse.
Uitwerking	Het gaat hier om: <ul style="list-style-type: none"> - gebruiken van (denk)strategieën en modellen; - vergelijken en benoemen van overeenkomsten en verschillen; - eigen oordelen, standpunten en standpunten van anderen bevragen en ter discussie stellen; - verschillende perspectieven innemen; - het maken van een afweging.

A7	Creatief denken en handelen
Doelzin	De leerling experimenteert met materialen, middelen en technieken en komt daardoor tot nieuwe ideeën.
Uitwerking	Het gaat hier om: <ul style="list-style-type: none"> - denk- en werkstrategieën gebruiken die creatieve processen ondersteunen; - lef tonen, aanvaardbare risico's nemen en fouten benutten; - evalueren van het creatieve proces.

A8	Verantwoordelijkheid nemen
Doelzin	De leerling neemt verantwoordelijkheid voor zichzelf en anderen.
Uitwerking	Het gaat hier om: <ul style="list-style-type: none"> - nemen van initiatief; - flexibel omgaan met veranderingen; - oplossingen bedenken en uitvoeren. - tonen van een onderzoekende houding; - reflecteren op product en proces.

B. Werken aan praktische en realistische opdrachten

B1	Praktische en realistische opdrachten
Doelzin	De leerling werkt doelmatig aan één of meer praktische en realistische opdrachten, die afkomstig zijn van een externe opdrachtgever.
Uitwerking	Het gaat hier om: <ul style="list-style-type: none"> - oriënteren op de opdracht; - kiezen van een aanpak om de opdracht uit te voeren, maken van een plan van aanpak en van een planning; - uitvoeren, afronden en zo nodig bijstellen van de opdracht met behulp van programmaspecifieke en eventueel andere kennis en vaardigheden; - eigen handelen evalueren.

B2	Interactie met externe opdrachtgever
Doelzin	De leerling gaat in dialoog met een externe opdrachtgever bij het uitvoeren, bijstellen en afronden van een of meer opdrachten.
Uitwerking	Het gaat hier om: <ul style="list-style-type: none"> - wensen van een opdrachtgever in kaart brengen; - initiatief nemen om tijdens de uitvoering de voortgang met de opdrachtgever te bespreken; - het uiteindelijke resultaat voorleggen aan de opdrachtgever.

B3	Werken in opdracht van een organisatie
Doelzin	De leerling maakt kennis met de bedrijfscultuur van een opdrachtgever en gedraagt zich op een wijze die past bij de betreffende organisatie.
Uitwerking	Het gaat hier om: <ul style="list-style-type: none"> - voldoen aan geschreven en ongeschreven gedrags- en houdingseisen passend bij de bedrijfscultuur van de externe opdrachtgever; - werken volgens voorschriften die van toepassing zijn in het werkveld of de organisatie; - werken volgens beroepsethiek.

C. Loopbaanontwikkeling

C1	Loopbaanontwikkeling
Doelzin	De leerling verzamelt door ervaringen met een of meer praktische en realistische opdrachten, inzichten over de eigen loopbaanontwikkeling en kan loopbaankeuzes maken en toelichten.
Uitwerking	Het gaat hier om: <ul style="list-style-type: none"> - onderzoeken van eigen kwaliteiten in relatie tot de ervaringen met de praktijkgerichte opdrachten; - onderzoeken van eigen motieven en ambities in relatie tot de ervaringen met de praktijkgerichte opdrachten; - verkennen en vergelijken van werkvelden en beroepsbeelden om een zo goed mogelijk beroepsperspectief te vormen; - contact leggen met personen die relevant kunnen zijn voor de eigen loopbaanontwikkeling; - vervolgstappen zetten om de zelfgekozen doelen te bereiken; - vastleggen van opgedane ervaringen en reflecties.
Toelichting	Te denken valt aan: <ul style="list-style-type: none"> - ervaren waar leerlingengood in zijn en reflecteren op feedback van anderen; - ervaren welke taken/werkwijzen leerlingen energie geven en wat hun drijfveren zijn; - realistische beelden van dagelijkse werkzaamheden opdoen, oriënteren op het werkveld als geheel en de actuele uitdagingen; - voeren van gesprekken met externen zoals de decaan, een familielid of de externe opdrachtgever over de eigen loopbaanontwikkeling; - bedenken wat leerlingen nodig hebben om zich verder te ontwikkelen en concrete acties nemen; - een website, verslaglegging in beeld, podcast of op schrift.

D. Werkvelden

D1	Werkvelden binnen sectoren
Doelzin	De leerling oriënteert zich op verschillende werkvelden binnen een sector en voert in minstens één werkveld praktische en realistische opdrachten uit voor externe opdrachtgevers.
Uitwerking	<p>Het gaat hier om de volgende sectoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Economie - Gedrag en Maatschappij - Gezondheidszorg - Recht - Taal en cultuur - Onderwijs <p>De leerling beheerst kennis, vaardigheden en houding die voorwaardelijk is om binnen het betreffende werkveld praktische en realistische opdrachten voor externe opdrachtgevers uit te kunnen voeren.</p>
Toelichting	<p>Te denken valt aan:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de sector economie met werkvelden als bedrijfskunde, accountancy, ondernemen, management en marketing; - de sector gedrag en maatschappij met werkvelden als sociaal werk, psychologie, pedagogische opleidingen, maatschappelijke hulp en dienstverlening; - de sector gezondheidszorg met werkvelden als verpleegkunde, paramedische beroepen (waaronder ergotherapeut, mondhygiënist, diëtist); - de sector recht met werkvelden als publiekrecht, privaatrecht; - de sector taal en cultuur met werkvelden als religie, journalistiek, communicatie en media; - de sector onderwijs met werkveld lerarenopleidingen, onderwijsondersteuning, educatie.

E. Programmaspecifieke kennis en vaardigheden

E1	Diensten, producten of processen
Doelzin	De leerling ontwikkelt of verbetert op basis van onderzoek een dienst, of een product, of een proces.
Uitwerking	Het gaat hier om: <ul style="list-style-type: none"> - het doorlopen van een ontwerpproces; - beargumenteren van de gemaakte keuzes; - het presenteren van het resultaat.
Toelichting	Te denken valt aan: <ul style="list-style-type: none"> - verlenen van diensten zoals verlenen van zorg, begeleiden van (educatieve) activiteiten, het geven van gezondheidsbevorderende of financiële voorlichting, fiscale aangifte, kostenraming; - maken van producten zoals ontwikkeling van een gezondheidsprogramma, een sportprogramma of een educatief programma, het maken van podcasts en video's over bijvoorbeeld maatschappelijke onderwerpen, het maken van een marketingplan of het runnen van een onderneming; - inrichten of verbeteren van een proces zoals administratieve, financiële en logistieke processen, het beheer of de verbetering daarvan, projectmanagement, de coördinatie van een proces met kinderen, mensen en middelen, het maken van een draaiboek of stappenplan. - stappen in het ontwerpproces zoals: het beschrijven van het ontwerpprobleem, opstellen van een programma van eisen, bedenken van uitwerkingen, formuleren en beargumenteren van het voorstel, realiseren, testen en evalueren van het ontwerp.

E2	Onderzoek, analyse en advies
Doelzin	De leerling onderzoekt een relevant vraagstuk, presenteert oplossingsrichtingen en geeft een beargumenteerd advies.
Uitwerking	Het gaat hier om: <ul style="list-style-type: none"> - verhelderen van het vraagstuk van de opdrachtgever; - hoofdvraag en deelvragen formuleren; - informatie en data verzamelen, analyseren en interpreteren; - oplossingsrichtingen verkennen en onderzoeken - onderzoeksresultaten communiceren, oplossingsrichtingen presenteren en de opdrachtgever uitlegbaar adviseren.

Toelichting	<p>Te denken valt aan:</p> <ul style="list-style-type: none"> - oplossingen bedenken en presenteren (pitch) om leesachterstand in primair onderwijs te verminderen; - voorstellen doen en presenteren om lichaamsbeweging te stimuleren tijdens het thuis werken; - een marktonderzoek uitvoeren en realiseren.
--------------------	--

E3	Experts betrekken
Doelzin	De leerling betreft experts bij het realiseren van de opdracht.
Uitwerking	<p>Het gaat hier om:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aanwezige en ontbrekende kennis en vaardigheden inventariseren; - een hulpvraag bedenken; - experts benaderen met een gerichte vraag en de vraag onderbouwen; - zakelijk communiceren met experts over de inhoud van de opdracht en met welke middelen deze opdracht te realiseren is; - verwerken van opgehaalde kennis en vaardigheden; - zorgvuldig omgaan met informatie van experts en bronnen vermelden; - evalueren van het proces, samen met de expert.
Toelichting	<p>Te denken valt aan:</p> <ul style="list-style-type: none"> - toepassen van de plan, do, check, act cyclus; - beoordelen van de volledigheid en betrouwbaarheid van de informatie; - toetsen van conceptversies aan expertise.

E4	Omgaan met anderen
Doelzin	De leerling gebruikt kennis over het menselijk gedrag bij de omgang met anderen.
Uitwerking	<p>Het gaat hier om:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zich verplaatsen in medemensen en dat zichtbaar maken in omgangsvormen, gedrag en communicatie; - gedrag van mensen begrijpen en beïnvloeden; - in samenwerking met anderen verschillende perspectieven horen en duiden en naar dat inzicht handelen; - bepalen van de eigen positie; - zich een beter beeld vormen van het eigen referentiekader; - feedback geven en ontvangen, reflecteren op de samenwerking; - anderen bedanken.
Toelichting	<ul style="list-style-type: none"> - zich vooraf verdiepen in het te verwachten gedrag. Bijvoorbeeld op een basisschool: hoe reageren leerlingen op bepaalde

	<p>handelingen, welke reacties kun je verwachten? Hoe ga je daarmee om?</p> <ul style="list-style-type: none"> - omgaan met klanten, cliënten; - aanspreekvorm in enquête bepalen; - in gesprek gaan of samenwerken met groepen en individuen met andere achtergronden, mogelijkheden en ervaringen; - vergelijken van opvattingen en reflecteren op eigen opvattingen; - debatteren over (controversiële) onderwerpen.
--	--

E5	Inwinnen van informatie bij overheid of lokale instanties
Doelzin 1	De leerling verzamelt informatie bij overheid of lokale instanties over procedures.
Uitwerking	<p>Het gaat hier om:</p> <ul style="list-style-type: none"> - contacten leggen; - informatie verzamelen en aanleveren; - informatie over de behandeling van de procedure verzamelen.
Toelichting	<p>Te denken valt aan:</p> <ul style="list-style-type: none"> - subsidieaanvraag voor een lokaal buurtproject; - toestemming voor een lokaal of regionaal evenement; - indienen van een klacht bij een landelijke instantie; - aanvragen van leerlingenvervoer of medische hulpmiddelen; - omgevingsvergunningen; - kamer van koophandel; - inburgeringsinitiatieven; - taalhulp, taallessen in de bibliotheek; - anderen ondersteunen bij de aanvraag van culturele subsidies (muzieklessen, -instrumenten, sportactiviteiten).

F. Vraagstukken

F1	Vraagstukken
Doelzin	De leerling onderzoekt mondiale thema's bij het uitvoeren van praktische en realistische opdrachten
Uitwerking	<p>Het gaat hier om twee van de volgende vier thema's:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. globalisering 2. duurzaamheid 3. technologie 4. gezondheid